

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Alapította: Dr. Borbély István és Kovács Kálmán

Megjelenik negyedévenként:
március, június, szeptember
és december 15-én.

Előfizetési díja egész évre: 250 lej,
100.000 magyar K, 50 cseh K, 100 dinár.

Felelős szerkesztő:

Dr. GYÖRGY LAJOS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Cluj—Kolozsvár, Strada Baron L. Pop

(v. Brassai-u.) 5. szám.

Kiadó tulajd.: Minerva R.-T. Kolozsvár

Kiadóhivatali igazgató: Petres Kálmán

Aranka György és Kazinczy Ferenc

Egy fejezet a magyar irodalom erdélyi multjából

Aranka, Erdély irodalmi életének egyik leglelkesebb mozgatója, Ráday Gedeon közvetítésével ismerkedett meg Kazinczyval és csatlakozott a nagy agitátor munkásságához. Ráday Gedeon Teleki József gróftól hallotta Arankát, mint „jó poetát“ dicsérőleg emlegetni, Kazinczy is hallott róla egyet-mást már előbb is, de közelebbi adatokkal nem rendelkezett.

Kazinczynak Vitéz Imréhez írt leveléből (1789. aug. 23.) következtethetjük, hogy Aranka Kazinczyt Bács megyei-je révén szerette meg. Egy másik levélben pedig, melyet Aranka Zilahi, marosvásárhelyi tanárhoz írt, azt olvassuk, hogy Aranka Kazinczyt és társait „mintegy házi isteneit“ úgy tiszteli.

Kazinczy Arankának 1801-ig, amikor az összeköttetés köztük megszakadt, több levelet írt, ezek közül 28 ismeretes, melyek Gyulai Pál gyűjteményében vannak meg. Innen közölte őket Váczy János Kazinczy levelezéseinek I. és II. kötetében. Ezekből megismerhetjük a két lelkes agitátor egymáshoz való viszonyát.

Kazinczy mindjárt legelső fennmaradt levelében (1789. jul. 10.) nyilatkozik irodalmi hitvallásáról. Hangoztatja ugyan vallásbeli pártatlanságát, de megvallja, hogy a magyar litteratura előrevitelére a kálvinistákat tartja választott népnek. Majd Gessner fordításáról ír és az ő fordítását tökéletesebbnek mondja a franciánál. Megígéri, hogy legközelebb elküldi Klopstock fordítása kéziratát és Gessnerének újabb darabjait és meg van győződve, hogy Aranka „crisis-ei nagy érdemet fognak adni munkáinak.“ Megküldi e levélben egyik újabb költeményét is. Már a következő levélben (1789. aug. 13.) közli barátjával önéletrajzát, hogy jobban megismerje. Kijelenti, hogy kíváncsi Aranka munkáit látni, különösen a belőlük levonható nyelvi tanulságok kedvéért,

mert Ráday már dícsérőleg írta róluk neki: „Ezt a fordítást valójában a jobb fordítások közé számíthatjuk, olyan könnyen folyó és minden erőszak nélkül való s az Nyomtatást valósággal megérdemlő.“ Megígéri, hogy rájuk vonatkozó megjegyzéseit közölni fogja vele. „Eszerint — írja — nagy módunk lesz a Magyar Országi és Erdélyi Magyarságot közelebbre vonni egymáshoz.“

Kazinczy Aranka munkái közül először Julia leveleit olvasta. E fordításról két levelében is olvashatunk megjegyzéseket. Az 1789. aug. 26-án kelt levélben értesíti Arankát, hogy Julia leveleire megtette megjegyzéseit. Kifogásolja orthographiáját, nem tud az erdélyiek helyesírásával megbarátkozni. Kéri, hogy megjegyzéseit, — ezeket későbbben bővebben fogja közölni — fogadja szívesen, nyugodjék meg bennök s ő hajlandó a fordítást kiadni, mert szépnek tartja, de vannak aggályai is, hogy az olvasók miként fogják fogadni? De egyben meg is nyugtatja Arankát, mert az ő Bácsmegegyei-jéről is nyilatkoztak elítélően. De ez a gáncs a szerzőt illeti, nem pedig a fordítót. „Egyes Román érdeme felől — írja Kazinczy — egy 15 esztendőös Leány jobban itél, mint 2 Tisztelendő Professor ur; s a Leányka kitsorduló könnytsejje édesebb jutalom az érzékeny írónak, mint a Professor Urak böltés itélete.“ E levélben szól Aranka verseiről is: „Rubrumaikat nem szenvedhetem; *érthetetlenek* és gyakorta nem határozzák meg azt, amit jelenteni akarnak.“

A következő levélben (1789. szept. 7.) már részletesebben foglalkozik Aranka fordításával. A terjedelmes levélben sorra veszi a fordítás minden lapját s kéri Arankát, hogy fogadja bírálatát szívesen s felhatalmazza, hogy ő is hasonlóképp bírálja meg a neki elküldött munkákat. Több szem többet lát. Kazinczy megjegyzései főképpen az orthographiára vonatkoznak, kiigazít néhány helytelen mondatszerkezetet, stilisztikai javításokat végez. A tartalomról sehol egy szó megjegyzés sem olvasható. A nyelvi és formai szempontoknak ez a tartalom rovására történő túlbecsülése a kor általános jellemző vonása. Az öntudatára ébredt irodalom addig semmiféle érdemes munkához nem foghatott, míg a gondolat kifejezésének eszközt, a nyelvet, a maga céljaira alkalmassá nem tette. A nyolevanas években nagy hévvel megindult szótárírási munkásság egyik legbecsesebb hajtása a kor szükségletét kielégítő törekvéseknek. Aranka legfontosabb teendői közé sorozza „az írókból és a közönséges élethől“ a nyelvjárások szavainak összegyűjtését, hogy ilyen módon az egységes irodalmi nyelv kifejlődése lehetővé tétessék. A nyelv tényei-nek vizsgálata íróink figyelmét annyira lekötötte, hogy ritkaságszámba megy, ha elvétele tartalmi kritikával is találkozunk. A megjegyzések után újból kijelenti Kazinczy, hogy kész az egész kéziratot kijavítani s rögtön a nyomdába adni.

Kazinczy észrevette e munkának gyöngéit s mint főtebb említettem — bár tartott az ovasóközönség ítéletétől — mégis kiadta. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy Kazinczy Arankát meg akarta nyerni. Neki szüksége volt egy olyan ember segítségére, aki mozgékonyságával kezében tudja tartani az erdélyi irodalom munkásságának különféle utakon haladó szálait. Korán átlátta, hogy céljának megvalósítására Arankánál alkalmasabb embert keresve sem találhat, azért messze szétágazó terveiben számára azt a fontos helyet jelölte ki, hogy Erdély szellemi áramlatát általa kapcsolja be a már Magyarországon az ő vezetése mellett szépen megindult irodalmi mozgalomba. Ezért ismerteti meg egyik levelében (1789. dec. 20.) barátaival is, kiket éppen akkor látogatott meg. Bemutatja Horváth Adámot, a „szeretetre méltó kuruczot,“ „kihez hasonló literatort nem lehet kapni, mert ő a maga nemében egyetlen egy“, ír a nyájas és egyenes Dugonicsról, a száraz, „éles“ Révairól, kitől félni lehet, a becsületes Rajnisról. A pozsonyi kislapok közül nagy dicsérettel emlékezik meg Döme Károlyról és Fejér Györgyről. Szól Bárócziról, ki már letette a tollat. Majd áttér a Julia levelei kiadására, melyhez Kazinczy maga rajzolt címképet. De Kazinczynak azért is volt szüksége Arankára, mert meg akarta szerezni munkatársul az *Orpheus* számára. Benne akarta látni azt a munkatársát, aki tájékoztatni fogja az olvasókat Erdély kultúrájáról, aki majd széleskörű ismeretségét felhasználja arra, hogy könyveit és lapját ismerősei közt terjessze. „Mihelyt Orpheusom kijön — írja Kazinczy 1789. dec. 21-én — azonnal Póstára teszek belőle egy Nyomatványt. Kérni foglak aztán, hogy szerezz rá vevőket ... Azonban Te nékem néha olyan tudósításokat is küldhetnél, amelyek az Erdélyieket interessálhatnák, a millyen majd Erdély állapotjának leírása lenne.“

Azáltal, hogy Kazinczy Aranka műveinek kiadására vállalkozott az akkori viszonyok közt, mikor a nyomtatási engedély kieszközlése és végrehajtása a cenzura akadékoskodása és a nyomdatulajdonosok kapzsisága miatt a legnagyobb nehézségekbe ütközött, eltekintve Ráday javalló ítéletétől, mely nem kis mértékben befolyásolhatta és ösztönözhetette, azt az utat választotta, amelyen legközelebb férközhetett a nyilvánosság előtt szerepelni vágyó író szívéhez. Még alig kezdett a Julia leveleinek sajtó alá rendezéséhez, mikor Arankának egy másik munkáját, Béla király névtelenjének fordítását is kéri, hogy kinyomattassa. Amellett minden levelében újólág kifejezi ragaszkodását, szeretetét, tiszteletét. Amikor pedig Aranka megírja neki, hogy ő szabadkőműves, elragadtatással üdvözlí: „Érezd szentül szeretett barátom! — írja 1790. jan. 1. — érezd mennyire ragadott el azon támadott örvendésem, hogy téged nemcsak Barátomnak, hanem szerzetes

Atyámfiaának szólíthatlak. Az a szent öröm, amely indulatosan szorítana, ha ölelhetnék meljemre, megnémít; nem tudok egyebet mondani, hanem hogy — szeretlek.“ „Én a Miskolczi virtousus Cosmopoliták tagja vagyok. A páholy mindazáltal régen megszűnt; mert Elüljáró Atyátokfiai elszéledtenek és a Fejedelem rendelése gátat vetett barátságos ösveyüüléseinknek. Azóta munka és páholy nélkül való vagyok.“ Ettől az időtől fogva még szorosabb a két rokonlélek barátsága: Kazinczy rajongó híve a szabadkőművességnek. 1790. márc. 25-én kelt levelében bőven foglalkozik a szabadkőművességgel. „A kőművesség úgy adnak paist balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat — írja e levélben — mint mikor Perseust készítették fel az Istenek az Andromeda megszabadítására“ — és alább: „a kőművesség szent előttem.“ „Én nekem a kőművesség olly társaság, a melly egy kis karikát tsinál a legjobb szívű emberekből; a mellyben az ember a királyt és a legalatsonyabb rendű embert testvérének nézi, a mellyben elfelejtkezik a Világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy Lélek t. i. a jónak szeretete, dolgozik, öröm könnyeket sir, a mellyhen sokkal biztosabb Barátokat lél, mint a külső Világban, a mellyben kiki igyekszik embertársainak nyomoruságát a szerint amint tehetsége engedi, könnyíteni, a mellyben kiki olvasni, tanulni, szerzetes atyafiait munkái, írásai, példái által tanítani tartozik; — az illyes társaság nékem kedvesebb, mint a melly aranyat, vagy ollyas élelet hosszabbító orvosságokat tsinál, hogy aki véle él, szemem láttára nyomorék koldussá lesz (vonatkozás Báróczira), mely a Non sensekkel mulatja magát, ördögöket kíván segítségül (hivatkozás gróf Thun szellemidézéseire) s több efféle haszontalanságok, esztelenségek, bolondságok körül forgolódik.“ Kazinczy Pesten fölvetette azt az eszmét is, hogy állítsanak egy magyar nyelvű páholyt is, mert „gyalázatjára van Nyelvünknek hogy tsak németül és deákul dolgoztunk.“ Felszólítja Arankát egy ilyen magyar nyelvű páholy megalakítására, mert meg van győződve, hogy „ez a leg-tökéletesebb iskolája az emberi szívnek.“ Szól az „asszonyok kőművességéről“ is, melyet szintén igen hasznosnak tart, „mert sok függ attól, hogy asszonyokat formáljunk.“

Aranka műve kiadása ellen nem támasztott kifogásokat, csak Kazinczy jegyzéseit módosította néhol. A kinyomtatás azonban nem ment simán: a a cenzor u. i. azzal a megokolással, hogy „ez a munka erköltsöket vesztegető“, nem adta meg a nyomtatási engedélyt, sőt arra kérte Kazinczyt, hogy semmisítse meg. Kazinczy eleinte bosszankodott, de később elhátározta, hogy pro revisione felküldi Pestre. „Képzelheted-e mint lóbbantam fel a legindulatosabb haragra — írja ugyanabban a levélben — Nagy még a setétség Kedves Barátom! és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken *napok* tá-

madnak, a barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak, míg Egünket estveli homály fogta vala bé.“

Kazinczy nem nyugodott addig, míg célját meg nem valósította és Aranka fordítása még ez év folyamán megjelent. Közben Aranka Kazinczy beküldött munkáit tanulmányozza szorgalmasan és megjegyzéseket tesz Kazinczy kívánságára az Orpheusra, Szegvárra és az Első hajósra. Köszönettel és elismeréssel adózik Kazinczy Aranka türelméért, el is fogadja nézeteit nagyobb részben, tanácsaiból sokat fordít a magá javára, de némely tekintetben ellenkező véleményen van. Különösen az idegen szók használatában nem osztozik Aranka felfogásában, amennyiben Kazinczy ezeknek tágabb teret kíván engedni, mint Aranka. Arankának tetszettek Kazinczy útirajzai is, de volt kifogása is ellenök. Azt állítja ugyanis megjegyzéseiben, hogy Kazinczyt utazásainak leírásában „maga hánytatása“ vezette volna, ami nem illik az ő korához. Ezt az állítást Kazinczy kereken visszautasította: „Hidd el barátom — írja — én nem imádom magamat, de annyit csak látok, hogy nem vagyok a legostobább író.“ Jól tudja, mikép kell valamit az olvasó előtt érdekessé és vonzóvá tenni. De azért újból felszólítja, hogy továbbra is barátságosan közölje vele ítéleteit, mert azokat mindaddig hasznára fordította. Legközelebbi levelében (1790. aug. 21.) biztosítja Arankát, hogy megjegyzései miatt legkevésbé sem neheztel: „Tudom én azt a nemes szabadságot s barátságos egyenlőséget betsülni — írja — amelly bízván abban, hogy bolondok leszünk apprehendálni, kimondja, amit hisz. — Bár minden emberben megvolna ez az érzés. Úgy boldogabbak volnánk.“ Ugyanebben a levelében Aranka „Az anglus és magyar igazgatásnak egybevetése“ c. dolgozatát megbecsülhetetlen kincsnek tartja, melyet alig csillapuló mohósággal olvasott, s amelyet Orpheusába is akart iktatni, vagy pedig Budán „lopya“ kinyomattatni. De Aranka műve 1790-ben Kolozsvárott már megjelent név nélkül. Valószínű, hogy amikor Kazinczy a kiadás gondolatával foglalkozott, Aranka művének egy másik kézírata már szedés alatt volt, mert 1791. januárjában már Kazinczy is kézhez kapta a Kolozsvárt megjelent munkát. Kár, hogy Arankának ez időből való leveleit még nem ismerjük, ezek vagy elvesztek, vagy még lappanganak valahol. Ezekből valószínűleg kaphatnánk felvilágosítást, hogy mi módon látott napvilágot a munka.

Közben ismét arra kéri Arankát, hogy igyekezzék az Orpheusnak minél több előfizetőt toborozni, mert Landerer csak ez esetben vállalkozik a további kiadásra. Majd (1790. nov. 2.) a pesti színésztársaságról értesíti barátját, ki szintén nagy kedvelője a színészetnek, amelynek nemzeti jelentőségétől teljesen át van hatva.

Kazinczy 1791. jan. 7-én kelt leveléből megtudjuk, hogy

Aranka fentebb említett munkáját megküldötte neki. Kazinczy meglepődött, mikor a munkát nyomtatásban látta, mert nem remélte, hogy a cenzura a nyomtatást megengedi. Aranka ugyanis a munka egyes helyein olyan gondolatokat fejtet, a befejezésben Magyarország jövő sorsát olyan színekkel festi meg, hogy a Habsburg dinasztia, ha a könyvet olvasta volna, elhallgattatásáról bizonyosan gondoskodott volna. De azért még most sem mond le arról a tervéről, hogy Aranka munkáját kivonatosan „még pedig mitigálva“ az Orpheusban valamikor közölje. Kazinczy nagy lelkesedését a történeti munkáknak az írók és az olvasóközönség részéről egyaránt érzett hiánya magyarázza. Szirmay Antal, aki Kazinczy munkásságát nagy figyelemmel kísérte, 1790. jan. 17-iki levelében egész komolysággal kéri Kazinczyt, „hogy ne Románokat, hanem valóságokat írjon.“ Azt szeretné, ha Palma Károly Ferenc latin nyelvű történeti munkáját fordítaná és ha megírná Zemplén vármegye kulturális állapotát, amelyhez szívesen szolgáltatna adatokat. Kazinczy Orpheusával némileg ezt a hiányt is akarja pótolni. A bevezetésben programját előadva a többi közt így ír: „Harmadik tárgyam a magyar történetek. E nevezet alatt nem magát a Históriat értem hanem mindazt valami a Nemzetek történeteit, karakterit, gazdagságát, kultúráját illeti, s magunkat magunkkal ismertethet.“ Ezért kap oly örömmel Béla király névtelen jegyzőjének írásán, ezért kéri Arankát, hogy tüzelje Benkő József erdélyi történet és természetrajzírót, kitől „sokat lehet várni Magyar Történeteink leírásában.“ (1789. dec. 21.) Mielőtt Kazinczy Klopstock Messiásának fordításához kezdett, 1790. okt. 17-én előfizetési felhívást bocsátott ki. Erdélyben a gyűjtésre Arankát kérte fel, kinek sikerült is néhány előfizetőt szerezni. Mivel Kazinczyt utazásai, betegsége és egyéb elfoglaltsága megakadályozták abban, hogy a Messiás fordításán mindjárt a kihirdetés utántól fogva egyfolytában nyugodtan dolgozhassék, azonkívül a nyomtatáshoz szükséges pénzüsszeggel sem rendelkezett — mint a Döméhez 1790. dec. 4-én kelt leveléből is olvasható — nemcsak a maga, hanem Aranka fejére is a kellemetlenségek egész özönét zúdította. Csak az ő okos és tapintatos eljárásának köszönhető hogy a munka megjelenésének késlekedése miatt a kényes ügynek hullámai valahogy elsimultak.

A békesség esendjét felborító eset kiinduló pontja Kazinczynek 1791. jan. 24. kelt levele. Ebben tudatja Arankát, hogy Julia leveleinek nyalábját egy Zilahra utazó földesúr által elküldötte és belőlük 10 drb. holland papírra és 100 drb. írópapírra nyomtatott példányt neki ajándékoz. Kéri, hogy az eladásra szánt könyvek árából befolyó összeget a Messiás előfizetéséért járó összeggel együtt minél előbb adja postára, „mert reá szükség lesz, ámbár a Juliáért Ellinger még

augusztusban ki vagyon fizetve.“ E levélre Aranka azt válaszolta, hogy a Messiásért csak akkor várjon pénzt, ha már azt elküldte. Kazinczy erre nagyon elkeseredett és ő, ki mindig udvarias és figyelmes szokott lenni, a megszólítás és a szokásos befejező szavak nélkül a következő néhány sorban válaszolt Arankának Lőcséről 1791. febr. 19-én:

„Mikor éppen 165 f. 45 xrt fizetek ki nyomtatásért és rézremetszésért, s azt reményelem, hogy ennek a pénznek legalább egy részét visszafizeti egynéhány hét alatt Erdély, veszem leveledet, hogy pénzt akkor várjak, mikor a Messiást béküldöm. Átkozom azt az órát, a melyben eszembe jutott, hogy irjak, nyomtassak, költsek, magamat jövedelmemnek egy részétől megfosszam, ha a köz dologért fel-vállalt igyekezetemnek ez a jutalma!“

Kazinczy fellobbanása nem volt pillanatnyi. Aranka csendesíteni igyekezett őt, de Kazinczy, noha azt írja, hogy „vére tsendes, amilyennél az Etéziák kedves lebegései sem lehetnek tsendesebbek“ — el van keseredve, mert a Messiásra még mindig nem jelentkeznek előfizetők kellő számmal. 1791. ápr. 8-án kelt levelében írja: „A Messiásomra már 13 Praenumeráns van. Sacrediable 13! ... Ki kellene trombitáltatni más nemzeteknél, vagy legalább a Ninive írójánál; úgy nagyon elhiszik, hogy egy Párisi kortsolyásnak több tudománya és Aesthesise van, mint Magyarországon a földesuraknak. És mégis tsendes vért kívánsz! Az van! Hogy is ne volna, mikor a Messiásra 13 Praenumeráns van!“

Levele végén kéri Arankát, tartsa továbbra is érdemesnek barátságára. Az első felvonás ezzel a levéllel lejártszódott és egészen a következő év tavaszáig, míg az előfizetők türelme végleg el nem fogyott, levelezésük a szokásos mederbe tért vissza.

Egyébként az imént említett levél a többitől csak annyiban különbözik, hogy a benne érintett tárgyról kissé kesernyésen szól. Mindjárt a levél elején egy „planumról“ szól, melyet tőle „valamelly jólelkű Vendége ellopott s így a benne foglalt dolgokra csak homályosan emlékszik vissza. Kettőt azonban megjegyzett, mert az illető helyekben felismerte az ő írásmódjára vonatkozó célzást. „Igen, igen jól tselekedted — írja — hogy két engemet illető gántsaidat a barátság érzése miatt ki nem hagytad. Az eggyik *az én kezem, a te kezed*, a másik a *vala-t* illeti.“ A planum, amelyről Kazinczy e levélben szól, Arankának „Egy Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság felállításáról való Rajzolat az haza felséges Rendeihez, Kolosvárt, 1791.“ című munkája.

A szóbanforgó hely így hangzik: „Az Irók helyességgel nem esmeretesek a Nyelv természetével. Szabad légyen egykét példával megvilágitanom: Ez az ígétske *vala*, olyan a beszédben, mint a féllang a Musikában, ékességére és lágyi-

tására vagyon; és olvastam olyan egész könyvet, még pedig történetet (a Bácsmegyeire cíloz), mellyben ezt az író szántszándékkal és helyességgel elkerülte. Továbbá így szoktunk szólni: Megyek vala a Piatzon, mikor stb. találkozám egy emberrel, jött a kapu felől. Ezek változásai az igének 1. megyek vala; 2. találkozám; 3. jött, három megkülönböztetett időváltozások, aki érti; de ezekkel úgy élnek, hogy egyiket sem tudják mire való; egyik helyibe szertibe tészik a másikat. A Magyar úgy szokta mondani: Adsza kezedet; ők így mondják és írják németesen: Adsza te nékem a te kezedet stb. Hogy erről, s több számtalan ilyenekről meggyőződjk, senkinek sem kell tovább menni — csak a maga asztaláig vagy a legmesszebb a könyves boltig.“

E levelében tárja fel Kazinczy anyagi helyzetét is. Sok munkája van készen, de nem nyomatja ki, mert a széphalmi építés a nyakán van, arra pedig pénz kell. Élesen kikel Decsy Sámuel, a Pannóniai Phoenix szerzője ellen, ki ugyan doctor philosophiae, de „a Nemzetet olly bolondnak, olly járatlannak véli, hogy előtte impune bolondoskodhatik a maga zöld süvegében.“ „Az akkoráig le nem vetkezett ostobaságnak bizonyosságait“ — látja Péczeli azon szokásában, hogy a praefatiójában Kaunitzot felséges hercegnek szólítja.

Aranka e levél után küldött negyven aranyat a Messiás előfizetői díjai és könyveinek ára fejében. Kazinczy hálásan köszöni Aranka barátságának újabb megnyilatkozását (1791. máj. 26.). Hasonlóképen barátságos hangú következő levele is (1791. szept. 27.), melyben Aranka „Journáljainak“ megjelenéséhez gratulál és megjegyzéseit közli Aranka újabb munkáiról a Budai basáról és az Ujmódi gonosztévőről.

Az idő mult, a Messiás megjelenése pedig egyre késett. Arankának sok zaklatást kellett eltűrnie azért, hogy az előfizetők a munkát, melynek árát már régen kifizették, még most sem kapják meg. Sokan csalással vádolták Kazinczyt és ezt a vádat Aranka is magáévá tette Bacsányihoz írt levelében. Bacsányi ezt a levelet az ismerősök körében kézről-kézre adta s a hír így csakhamar eljutott Kazinczy fülébe is. Kazinczynek legjobban fájt, hogy a rágalmat közvetve Bacsányi buzgalma révén hallotta meg. Egy meglepő higgadtságu, az indulatok viharos hullámzása után csendesedni kezdődő érzéssel felel a csalás vádjára: „Sokkal mélyebben érzi az én szívem a Barátság szentségét — így kezdi 1792. ápr. 24. kelt levelét — minthogy a fellobbanás hirtelenkedése, sőt még a hilegvérrel elkövetett megsértés miatt is felhontsa örökre kötött fonadékjait.“ Eszerint Kazinczy még most is barátjának nevezi Arankát, mert „az ő szive le nem mondott ennek a nevezetnek jussairól.“ Csak az emberi gyarlóságokat megérteni, a botlásokat beismerni tudó lelkekből fakadhatnak olyan tiszta gondolatok, amilyenek e levél azon részében vannak, hol

szándéka önzetlenségét és Aranka iránt érzett barátsága megingathatatlanságát adja elő.

Hogy azonban ez a kényes ügy valamilyen elintézés nyerjen, Wieland Diogenesét, a Dayka által fordított Heloiset és Abelardot és az Aszalay Lessing-meséinek fordítását kinyomattatás végett Bécsbe küldte; reméli, hogy ezek egy hónap múlva Erdélybe is eljutnak és Aranka az árukból kielégítheti a Messiás előfizetőit. De ezt a számítását is keresztül húzta a sors. 1792. jul. 21-én tudósítja Arankát, hogy az említett művek kinyomtatását (Aszalayé kivételével) a bécsi cenzor nem engedte meg, de megérkezett a Messiás elébe való rézmetszet. „Igy már valaha elkészül — írja — Látja Isten, hogy késedelmes megjelenésének nem vagyok oka. Nyomtatott jelentést küldök bé Erdélybe ez eránt, hogy te is én is salváltassunk.“

A nemes hangú levelek után a hatás nem maradhatott el. De Kazinczy nem elégedett meg a puszta szavakkal, hanem, hogy a levelekben oly szépen kifejezett baráti érzelmeinek súlyt is adjon, Aszalay Lessing meséinek fordítását, melyet ízlése szerint átgyúrt, egybekötve az ő Herder Paranythionjának fordításával, Arankának ajánlotta. Mintha misem történt volna köztük, Kazinczy ismét az ő elbájoló kedvességével és közvetlenségével számol be az irodalmi hirekről, a cenzura zsarnokoskodásáról és több effélékről. Kazinczy utolsó levele 1794. május 2-án kelt. Kiviláglik belőle, hogy a legközelebbi jövő feladatának az orthographia megvitátását és tisztázását tartották. Eddig is sűrűn kieserélték gondolataikat egymás orthographiájáról, de mindig csak alkalomszerűleg. Kazinczy eleinte fel sem merte tételni Arankáról, hogy azokat a hibákat, amelyek előtte munkáit annyira elrúttították, maga Aranka követte el. „Soha rosszabb, gondatlanabb írt nem láttam — úgymond — mikor a Julia leveleit olvassa, mint az volt, ki ezeket a leveleket tisztára írta.“ (1789 szept. 7.) Később azonban arra a meggyőződésre jutott, hogy nem a másolóban keresendő a hiba. „Az anglus és a magyar igazgatásnak egybenvetése“ című munkájáról írja: „De Barátom, a milly megbecsülhetetlen a belső érdemét tekintvén, olly boldogtalan az a köntös, a mellybe öltöztetett ... Látod-é, édes Barátom, mitsoda nagy botlásra jut az az ember, ha a leírásban, Batsányiként nem a derivatiót, hanem a hangot veszi vezérül. (1791. jan. 7.)

Aranka, hogy a folytonos támadásoknak elejét vegye, felszólította Kazinczyt, hogy orthographiai elveit foglalja írásba és küldje el neki. „Tellyesíteni fogom kívánságodat a M. Ortografiáról való gondolkozásomnak feltételében — írja 1791. szept. 27. Arankának — s Tőled csak azt kérem, hogy úgy bánj osztán velem, mint Barátnak illik, az az legyen barát-ságos bizodalmad alájok azon tzikkelyekben, ahol Te más-

képen ítélisz, ellenkező vélekedéscidet *kémelés nélkül és szabadon* kimondani. Az ilyen ellenkezés senkinek sem fájhat, csak döfölés és élesség nélkül legyen mondva.“ Szándékának megvalósítására alig ért rá. „Igyekeztem kivánságod teljesítésére — írja 1792. ápr. 24. — de nem kész a munka, mert sok dolgok eránt még nem vagyok meghatározott állással.“ Mihelyt a Messiás megjelenésének késlekedése miatt támadt ügyes-bajos dolgot elintézték, úgy látszik közös elhatározással külön orthographiai levelezéshez készültek, de elkéstek vele, mert Kazinczyt 8 hónap mulva fogságba vetették. Aranka tartózkodott egy fogságviselt emberrel közelebbi viszonyban lenni, Kazinczy meg nem erőszakolta a levelezést, azért 1801. után a régi barátság emlékéül megelégedtek azzal, hogy közös ismerősük Kozma Gergely útján biztosították egymást kölcsönös tiszteletükről.

A két lelkes agitátor működése és egyénisége közt több rokon vonás található. Eddig irodalomtörténetíróink nem voltak erre figyelemmel. Az Arankával foglalkozó eddigi irodalom e kérdés tárgyalására nem terjed ki. Váczy János az ő nagyszabású Kazinczy-monografiájában csupán Kazinczy és Aranka összezördüléséről emlékezik meg igen röviden.¹ Majd Borz Gyula világított rá Kazinczy és Aranka viszonyára,² de csak halvány képet fest együttműködésükről. Részletesebb ismertetést csak az Aranka-féle kéziratgyűjtemény rendbehozása után lehetett adni.

Amint Kazinczy Magyarország minden számottevő írójával, költőjével és irodalmi emberével levelez, úgy Aranka is felkeresi Erdély és Magyarország íróit, költőit, művelt férfait s ép úgy lelkesít, buzdít, irányít, javít, ha kell, korhol és fedd, akárcsak Kazinczy. Épen azért Aranka levelezése irodalomtörténeti szempontból nagyértékű s a Kazinczyé mellé állítható. Aranka azonkívül fenntartja az összeköttetést a németországi egyetemeken tanuló ifjakkal is. Velők állandó levelezésben áll. Érdekes, hogy mily szeretettel ragaszkodnak az öreg Arankához ezek az ifjak. Minduntalan kikérik tanácsát, értesítik tanulmányaikról, tapasztalataikról — ő pedig nem szűnik meg őket buzdítani, hogy a magyar névnek szerezzenek becsületet. Ő az elsők közé tartozik, kik felhívják a külföldön iskolázó ifjak figyelmét a külföldi könyvtárakban található magyar nyelvű vagy legalább is magyar vonatkozású művek, nyomtatványok, kéziratok tanulmányozására s felszólítja őket, hogy ezekről hírt adjanak, jegyzékeket készítsenek és az ifjak kész örömmel teljesítik kérését.

Aranka ép úgy, mint Kazinczy, a vele levelezésben álló

¹ *Váczy János*: Kazinczy Ferencz és kora. Budapest 1925. I. 379 l.

² *Borz Gyula*: Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig. Esztergom 1916.

egyének közt a kapcsolatot szorosabbá tenni igyekszik azzal is, hogy személyesen felkeresi őket. A Nyelvművelő Társaság jegyzőkönyveiben beszámol azokról az utazásokról is, melyeket Erdélyben sok fáradsággal tett s amelyeknek eredménye az az értékes gyűjtemény, amellyel egy erdélyi múzeumnak alapját akarta megvetni.

Aranka is kiváló jelentőségűnek tartotta egy folyóirat megindítását. Kazinczynak ugyan sikerült legalább egy ideig egy közvetítő organumot létesíteni, Aranka leginkább a költségek hiánya miatt csak a tervezeténél tartott.

Mindkét lelkes agitátor főmunkássága a nyelvművelés terén találkozik legszorosabban. Amint Kazinczy a nagy nyelvújításnak megalapítója és vezetője marad mindvégig, úgy Aranka György is vezető szelleme minden e nemű mozgalomnak, mely Erdélyben indult meg. Aranka épen úgy érezte a nyelvújítás szükségét és fontosságát, mint Kazinczy. Tulajdonképpen azért is szervezi a Nyelvművelő Társaságot, azért vonja legelső sorban a nyelvvel foglalkozó tudósokat működési körébe. A Társaság működése csak később válik többoldalúvá, csak később érlelődik Kazinczy agyában egy akadémia szervezésének gondolata, amelynek megnyeri Erdély legjelesebb elméit. Kazinczy megérhette még eszméinek diadalra jutását, ott lehetett a M. Tud. Akadémia bölcsőjénél. Arankától megtagadta a sors, hogy munkájának eredményeit láthassa. Aranka is, ép úgy mint Kazinczy, a műfordítás terén fejtett ki nagyobb munkásságot. Aranka műfordításait is a műgond, a nyelv esiszoltsága jellemzi. Műfordításaival ugyanazt a célt akarta ő is szolgálni, mint Kazinczy, a mester.

De nemcsak működésük közt találunk rokon vonásokat, sok az egyezés a két rokon lélek egyénisége közt is.

Mindkettő finomabb érzékű, az eszményiség felé törekvő lélek. Idealisták, kik felülemelkednek a mindennapi élet tülekedéseire, vásári zaján s minden tehetségükkel nemes céljuk elérésére törnek. Mindkettő érzékeny lélek, kiket egy erősebb szó, félreértés könnyen sért. Amilyen könnyen barátoknak a hozzájuk hasonló egyéniségekkel, ép oly hamar megneheztetnek, ha meg nem értőkre találhatnak, vagy pedig épen olyanokra, akik gúny tárgyává teszik legnemesebb törekvéseiket. Mindketten elfogulatlanok akarnak maradni mindvégig, de azért bizalmasabb barátaik megválogatásában igen óvatosak s bensőbb viszonyban csak azokkal állnak, akikhez a szabadkőművesség szorosabb testvéri láncza is fűzi. Kár, hogy Aranka nemes és önzetlen törekvéseit nem koronázta kellő siker. Igaz ugyan, hogy a Nyelvművelő Társaság 40 évvel a M. Tud. Akadémia működésének megkezdése előtt kezdte meg értékes munkásságát, de már 1801. jan. 17-én megtartotta utolsó ülését. 1793. dec. 3-tól kezdődőleg 52 ülést tartott, amelyekről a kimerítő jegyzőkönyvek számolnak be. Aranka György

végre is kifáradt. Teleki Mihály „izgágaságai“ és a pénz hiánya elkedvetlenítették őt is és megírta a Társasághoz intézett búcsúzóját „Az én Testamentumom a M. Nyelvművelő Társasághoz“ címen. Ebben olvashatók a következő megható sorok: „Azt kívánom szivemből, hogy a társaságnak idővel leendő virágzása, fénye és dicsősége tegye éjszakába az én nevemet és csak mint egy régiséget úgy emlegethessék a következő boldog nyomok, hogy valaha egyszer volt a Társaságnak egy jó barátja és első titoknoka — Aranka.“

A Nyelvművelő Társaságot Döbrentei Gábor akarta új életre keltetni 1818-ban, de minden törekvés hiábavalónak bizonyult. 1820. júl. 7-én a 7970—1820. sz. főkormányászéki rendelet a társaság működését betiltotta.

Dr. Perényi József.